

PRAVNE I STRUČNE POGREŠKE U OBNOVI I ZAŠTITI PERIVOJA UZ DVORAC U VALPOVU

Galić, Vlatko

Undergraduate thesis / Završni rad

2012

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of agriculture / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Poljoprivredni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:151:225547>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-25**

Sveučilište Josipa Jurja
Strossmayera u Osijeku

**Fakultet
agrobiotehničkih
znanosti Osijek**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Faculty of Agrobiotechnical Sciences Osijek - Repository of the Faculty of Agrobiotechnical Sciences Osijek](#)

1. UVOD

Nakon oslobođenja od Turaka Valpovo je pripalo u vlasništvo austrijskoj obitelji Hilleprand von Prandau. Za vladavine jednog od baruna, nasljednika tog posjeda u Valpovu, Josefa Ignaca baruna Hillepranda von Prandaua, na Silvestrovo 1802. godine izbio je požar u kojemu je osim dvorca stradala i cijela knjižnica s pismohranom, s kojom je nestao i svaki eventualni zapis o ranijem postojanju perivoja. Nakon požara, barun je rekao kako će u Valpovu dati napraviti najveći i najljepši perivoj. To se obećanje potvrdilo između 1802. godine i 1816. godine barokno zamišljenim perivojem engleskog pejzažnog tipa sa historicističkim rondima od gotovo 25 hektara.

Posebnost ovog perivoja je što je do danas zadržao gotovo izvorni oblik, u prednjem djelu koji je od park-šume Zvjerinjak kasnije odcjepljen cestom i što je jedan od dva perivoja ovog tipa sačuvana u Hrvatskoj do danas. Ostali perivoji tog tipa bili su preoblikovani u duhu romantizma i historicizma krajem 19. st., što ovaj perivoj nije značajnije zahvatilo.

Zbog navedenih je posebnosti ovaj perivoj zaštićen u kategoriji vrlo vrijedanih spomenika pejzažne arhitekture u Hrvatskoj. Kako bi se perivoj uspio sačuvati za naredne generacije, potrebne su stručne službe koje bi se pobrinule za adekvatnu zaštitu perivoja i stručni pejzažni arhitekti koji bi ispravili štetu načinjenu ovom perivoju nestručnim i nezakonitim potezima. Također nedostaje niz zakonskih regulativa kojima bi se poticalo zadužene službe na profesionala i konkretan rad. Najnoviji pokušaj Ministarstva prirode i zaštite okoliša u oblikovanju i stupanju na snagu Pravilnika o unutarnjem redu ponašanja unutar spomenutih dijelova zaštićenih kulturnih dobara i prirode nije, na žalost, donio nikakva konkretna rješenja.

Ovaj se rad bavi usporedbom metoda koje su mogle biti upotrijebljene pri zaštiti i obnovi ovog perivoja i onih koje su upotrijebljene, te njihovim zakonskim i stručnim osnovama.

2. MATERIJAL I METODE

Valpovački je perivoj zbog svojih osobitosti poznat u struci, ali i izvan nje. Na temu perivoja pisano je dosta, no velik je dio literature nestručan i irelevantan. U prostoru valpovačkog dvorca nalazi se Muzej Valpovštine. Jedan je od djelatnika-volontera, gosp. Stjepan Najman, tako ustupio vrijeme i znanje potrebno za detaljniju obradu ove teme kao i pristup poželjnim točkama unutar dvorca za fotografiranje perivoja. Osim gosp. Najmana, izradi ovog rada pripomogao je i prvi negrofovski vrtlar zadužen za očuvanje i održavanje perivoja, zahvaljujući komu je perivoj izbjegao značajne promjene i održao se u gotovo izvornom obliku, gosp. Ivan Fuderer. S gospodinom Fudererom obavljen je intervju u kojemu je dijakronijski ukazao na kardinalne točke i promjene nastale u perivoju za vrijeme njegova tamošnjeg djelovanja od 1957. godine do 1989. godine.

Kao važnije autore¹ i djela na ovu temu naveo bih prof.dr.sc. Mladena Obad-Šćitaroci, dr.sc. Bojanu Bojanić Obad-Šćitaroci, i suradnike s djelima „Hrvatska parkovna baština – zaštita i obnova“ i „Dvorci i perivoji u Slavoniji – od Zagreba do Iloka“, te dr. Ive Mažuran i njegovo djelo „Valpovo – sedam stoljeća znakovite prošlosti“.

2.1. Namjena i struktura rada

Rad je prvenstveno zamišljen poput objedinjenja više izvora na ovu temu, te detalja o obnovama, uspjesima i pogreškama u njihovoj provedbi. Strukturiran je na način da ukaže na povijesni presjek i važne točke u promjenama povijesne kompozicije, kršenje nekih točaka Povelja o zaštiti i obnovi parkovne baštine, nedopuštenim radnjama u perivoju, te neuspjele i uspjele projekte njegova obnavljanja.

¹ Postoji još važnih autora, no koji su se teme dotakli samo sporadično, te povijesnih i teško dostupnih radova autora poput Kuhač-Koch iz 1867. godine.

3. ZAŠTITA I OBNOVA POVIJESNIH PERIVOJA

Svaki perivoj ponaša se poput živog organizma. U perivoju je ljudskom rukom stvoren ekosustav, u kojem su biljke raznih ekosustava spojene u jedan. Ukoliko bi nekakva biljke iz tog umjetnog ekosustava nestala, potrebno ju je zamijeniti i sanirati na adekvatan način, jer ukoliko se to ne učini, taj perivoj prestaje biti povijesni, on postaje sudar dvaju svjetova; povijesnog i modernog.

U svijetu postoji obilje knjiga, članaka i studija o parkovnoj baštini, no vrlo je malo pisano o obnovi. Ozbiljna teorijska razmatranja o zaštiti i obnovi povijesne parkovne arhitekture krenula su tek 1971. godine s prvim međunarodnim simpozijem o zaštiti i obnovi povijesnih vrtova, a deset godina kasnije, donose se i povelje o zaštiti i obnovi. Teorijskim je postavkama prethodio čitavi niz dokumenata- povelja, konvencija, preporuka i deklaracija u području zaštite spomenika graditeljstva, gdje je obnova povijesnih vrtova bila spominjana tek marginalno.

U ono vrijeme Jugoslavije kada je Europa ozbiljnije krenula u zaštitu parkovne arhitekture, tadašnji jugoslavenski stručnjaci nisu sudjelovali na svim značajnim znanstvenim simpozijima koji su urodili poveljama o zaštiti parkovne arhitekture. Tako te povelje nisu nigdje ni objavljivane, što je na neki način udaljilo od izvora stručnih zakonskih normi i danas hrvatske stručnjake koji su bili profesionalno zainteresirani za obnovu i zaštitu povijesnih perivoja. Početak ozbiljnog pristupa obnovi parkovne baštine dogodio se tek krajem 1990-ih godina. Kako je na obnovu utjecala ekonomska situacija države koja nije bila povoljna, obnova se odvijala samo u dobro posjećenim perivojima velikih gradova, dok se naglasak nije davao perivojima možda veće važnosti, no nedovoljno posjećenima ili periferno smještenima.

Premda se Hrvatska politički i kulturno približila Europi, zakoni još uvijek nisu posve usklađeni, tako da iz tog razloga i zbog nedostatka nadzornih službi koje bi provodile već postojeće zakone, u hrvatskim perivojima vlada nered i zapuštenost.

Prvi službeni dokument o zaštiti spomenika kulture s temom zelenila je „Konzervatorska atenska povelja“ iz 1931. godine. Do danas je donesen niz dokumenata na temu zaštite graditeljske i prirodne baštine, a samo se u nekima usputno spominje povijesno zelenilo. Usporedno s razvojem teorije zaštite i obnove spomenika graditeljstva i kulture, sazrijevala je

i teorija o potrebi zaštite neposrednog okoliša i prirodnog ambijenta objekta ili graditeljske cjeline.

3.1. Parkovna arhitektura u sklopu zaštite spomenika graditeljstva

Konzervatorska atenska povelja (1931.)

Kroz povelju se traži napuštanje cjelovitih restauracija, a predlaže konzervaciju i održavanje spomenika. Povelja dopušta obnove kada su prijeko potrebne zbog rušenja i degradacije kulturnih dobara. U točki VII. se spominje:

„Predmet pozornosti mogu biti nasadi i biljni ukras, prikladan spomenicima i spomeničkim skupinama.“²

Preporuka o zaštiti ljepote i karaktera pejzaža i predjela (1962.)

Iako se preporuka uglavnom odnosi na pejzaž u širem smislu, ona uključuje i perivoje i vrtove:

„U smislu ove Preporuke podrazumijeva se pod zaštitom ljepote i karaktera pejzaža i predjela očuvanje i ako je moguće, regeneracija izgleda pejzaža i predjela, prirodnih, ruralnih i urbanih, nastalih prirodnim ili ljudskim djelovanjem, koji predstavljaju kulturnu ili estetsku vrijednost ili čine karakteristične prirodne ambijente.“³

Međunarodna povelja o konzervaciji i restauraciji spomenika i spomeničkih cjelina (Venecijanska povelja, 1964.)

Međunarodna povelja o konzervaciji i restauraciji spomenika i spomeničkih cjelina, nazvana je Venecijanska povelja jer je donesena na II. međunarodnom kongresu arhitekata i tehničara

² Obad-Šćitaroci, Mladen (1992.): Hrvatska parkovna baština- zaštita i obnova (str. 21). Školska knjiga, Zagreb

³ Isto str. 5.

održanom u Veneciji 1964. godine. Taj je kongres u struci pejzažne arhitekture vrlo važan, jer je na njemu osnovan i ICOMOS⁴ (Međunarodni savjet za spomenike i područja)

U domeni zaštite, Venecijanska je povelja najznačajniji međunarodni dokument. Uz neke izmjene i dopune ICOMOS ju je ponovo prihvatio 1981. godine u Rimu. Ta se povelja primjenjivala više od bilo koje druge povelje ili konvencije i vrijedan je dokument za cjelokupnu filozofiju zaštite.

Premda se u povelji ne spominju povijesni perivoji, dio koji se odnosi na restauraciju (članovi 9-13) može se čitati kao da je riječ o perivojima, ukoliko se građevina shvati u širem smislu. Uz male modifikacije, taj dokument može i treba biti primijenjen i na perivoje.

Pojam spomenika, u ovoj se povelji proširuje na urbani i pejzažni ambijent, te zahtijeva posebnu brigu o povijesnim cjelinama. Povelja spominje još i konzervaciju i restauraciju. Pod konzervacijom se smatra sve poteze potrebne za stalno održavanje perivoja. Restauracija se može primijeniti samo u izuzetnim uvjetima, mora se zasnivati na autentičnim dokumentima i mora stati tamo gdje počinje pretpostavka.

Nakon stvaranja ovih, navedenih povelja, važno je još spomenuti neke kasnije deklaracije i druge dokumente, no koji se samo nadovezuju na ove navedene ili ih stavljaju u kontekst manje sredine. Neke od njih su: Splitska deklaracija (1971.), Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine (1972.), Amsterdamska deklaracija (1975.), te Preporuka o zaštiti povijesnih područja i njihovoj suvremenoj ulozi (1976.)

3.2. Povelje o zaštiti i obnovi parkovne arhitekture

Na šestom međunarodnom kolokviju o zaštiti i obnovi parkovne arhitekture, održanome u Firenzi 1981. godine, Međunarodni komitet za povijesne vrtove ICOMOS-IFLA, sastavljen od predstavnika Međunarodnog savjeta za spomenike i spomeničke cjeline (ICOMOS) i Međunarodnog saveza pejzažnih arhitekata, donio je povelju *ICOMOS-IFLA o povijesnim vrtovima*, poznatu i pod nazivom *Firentinska povelja*. Povelju je registrirao ICOMOS kao

⁴ International Council on Monuments and Sites

nadopunu *Venecijanske povelje*. Tekst povelje kasnije je potvrđen i na međunarodnom skupu u Dresdenu 1984. godine.

Povelja je ukazala kako je obnova parkovne arhitekture vrlo delikatan posao, prvenstveno jer se radi o živim organizmima. Donošenjem povelje formirale su se dvije različite struje, s dvjema različitim filozofijama i pristupima.

Ne slažući se u potpunosti s *Poveljom ICOMOS-IFLA* talijanski eksperti za povijesne vrtove, sastali su se još jednom 1981. godine u Firenzi i jednoglasno prihvatili dokument pod nazivom *Talijanska povelja o povijesnim vrtovima*. Dvije su se povelje slagale u mnogim točkama i obje su se pozivale na *Venecijansku povelju* iz 1964., no u samom pristupu, Povelja *ICOMOS-IFLA* je bila blaža, više sklona uspostavljanju prijašnjeg stanja. S druge strane, *Talijanska povelja* je mnogo stroža i orijentirana prema konzervaciji postojećeg stanja. Predmet spora između ove dvije povelje, ipak je nešto kompleksniji. Osnovni je predmet spora riječ *restituzione*⁵ što na talijanskom jeziku znači vraćanje u prvobitno stanje. Povelja *ICOMOS-IFLA* spominje restituciju kao mogućnost intervencije u obnovi povijesnih vrtnih prostora. *Talijanska povelja* s druge strane odbija restituciju kao moguću metodu obnove, jer vrt prihvaća kao umjetničko djelo s integriranim elementom vremena. Ona prihvaća cjelovit proces vrta i smatra da je davanje prednosti jednoj fazi i obnova *ex novo*⁶ na štetu kasnijih faza antipovijesni čin. Intervencija radi restauracije trebala bi se identificirati intervencijom radi konzervacije, što se postiže procesom kontinuiranog, pravodobnog i programiranog održavanja.

3.3. Metode obnove

Perivoj uglavnom formiraju živi organizmi, odnosno biljke, neponovljive po svom identitetu i u identitetu određenog prostora i vremena. Suvremena teorija parkovne arhitekture ipak se priklanja stavu kako je parkovna arhitektura dio graditeljskog nasljeđa, dakle djelo čovjeka, a tek u malom udjelu prirode. Taj je pristup krivi, jer se ne polazi od osnovne razlike što je građevni materijal, koji je u pejzažnoj arhitekturi većinom živi, biljni, nepostojani materijal

⁵ tal. *restituzione*- restitucija

⁶ lat. *ex novo*- iz početka

bitno drukčiji od onog neživog korištenog u graditeljstvu. Ipak, obnova povijesnih perivoja počiva na istim teoretskim postavkama kao i obnova arhitektonskih spomenika.

Glavni je cilj obnove povijesne parkovne arhitekture, kao uostalom i svakog drugog kulturno povijesnog spomenika, da se „sačuva od propadanja, oštećenja, razaranja, da se spriječi njegovo nasilno izdvajanje iz prirodnog i povijesnog okvira, te da se ispravnom prezentacijom učini pristupačnim javnosti“.⁷

Da bismo utvrdili osnovni princip i metodu obnove nekog perivoja, za početak je potrebno provesti detaljna analitička istraživanja. Kod obnove nekog perivoja, rijetko ćemo moći primijeniti samo jednu metodu obnove, najčešće će se raditi o kombinaciji nekoliko metoda, ovisno o stanju izvornih dokumenata i rezultatima istraživanja. Kada bismo primijenili neku metodu obnove bez temeljitih znanstvenih istraživanja, tu bismo intervenciju prije nego obnovom mogli nazvati stručnim promašajem, jer bi se taj pothvat umjesto obnovom smatrao preoblikovanjem. Nažalost, potrebno je reći kako je većina pokušaja obnove u Hrvatskoj završila baš tako.

Kod izbora metode obnove, ne postoji univerzalni recept. Svaka obnova zahtijeva različit kreativni pristup i rijetko završava ponovno primjenjivim rješenjima. S obzirom na takav pristup obnovi, kod pejzažnih arhitekata uvijek postoji i nota subjektivnosti.

Kako je vrt stvoren uglavnom od živih organizama, podložnih vegetacijskim metamorfozama kroz vrijeme, tako je govor o vraćanju u prvobitno stanje zapravo nerealan. Prije se govori o uspostavljanju prvotnog ambijenta usklađivanjem boja, linija, proporcija i drugih elemenata tog perivoja i kroz takvu obnovu uspostavljanje prvobitne harmonije s elementima aktualnog i različitih kasnijih faza oblikovanja.

Konzervacija

Konzervacija je osnovna metoda zaštite povijesne parkovne arhitekture. Svoju primjenu nalazi kada je perivoj toliko očuvan da nema potrebe za nikakvom intervencijom osim održavanja. Osnovni je preduvjet za konzervaciju dobro održavanje. Poznajemo dva tipa

⁷ A. Deanović, Zaštita spomenika, Enciklopedija likovnih umjetnosti, sv.4, str. 603, 1966., Zagreb

održavanja: redovito godišnje održavanje, koje uključuje sezonsku njegu i održavanje bilja i staza, te odvoz biljnog otpada, dok povremeno održavanje označava sanaciju bolesnih stabala, njihov odvoz i zamjenu, saniranje i konzerviranje starih, vrijednih stabala, sanaciju oštećenja uzrokovanih elementarnim nepogodama,...

Revitalizacija

Revitalizacija označava povratak nekih prvobitnih funkcija perivoju, ili ukoliko to nije moguće, pridavanje nekih novih funkcija. Kod izbora funkcije kojom će se u perivoj vratiti život moramo paziti da se ne dovede u pitanje karakter i kvaliteta povijesne parkovne arhitekture. Nova funkcija povijesnog perivoja mora biti kompatibilna s njegovim ambijentom, jer bi se u protivnom (gradnjom objekata, trgovina, parkirališta) narušilo cjelokupno stanje perivoja.

Restauracija

Restauracija je takva obnova perivoja, kojom cijeli perivoj vraćamo u njegovo prvobitno stanje ili u neku od njegovih faza. Kako na građevinske elemente, obnova se odnosi i na organsko- biološku komponentu. Restauraciji uvijek prethode detaljna povijesna istraživanja. Ona zahtijeva korištenje originalnih materijala i poštuje originalne dokumente. Restauracija mora stati u trenutku kada počinje hipoteza. Ukoliko počiva na hipotezama, bitno je da svi radovi s pečatom našeg vremena budu vidljivo izdvojeni od arhitektonskog sklopa.

Rekonstrukcija

Rekonstrukcija je metoda obnove kada je originalni perivoj većim djelom uništen i dokumentacija je manjkava. Koristi se kada je veći broj novih elemenata nego onih autentičnih, starih. Uglavnom je teško postaviti jasnu granicu između rekonstrukcije i restauracije, jer kada za dio nekoga perivoja nedostaje originalna dokumentacija potrebna za restauraciju, koristi se rekonstrukcija.

Rekompozicija

Radi se o metodi koja se ne može primijeniti na organsko-biološku komponentu perivoja, nego samo na neke arhitektonske elemente. Koristi se kada postoje ostatci balustrada, paviljona, ograda, stepenica, itd. To je metoda vraćanja navedenih elemenata na njihovo originalno mjesto.

Replika

Replika je metoda faksimilske rekonstrukcije pri kojoj se kopiraju čitava izvorna graditeljska i umjetnička djela. Ukoliko, recimo, u perivoju postoje vrijedne skulpture, izložene atmosferskim utjecajima, poželjno je napraviti replike tih skulptura kako bi se originalne skulpture zaštitile od negativnih utjecaja.

Slika 1: Primjer plana restauracije perivoja Erdödy u Jastrebarskom
(izvor: <http://www.jastrebarsko.hr>)

4. POVIJEST PERIVOJA U VALPOVU

4.1. Podizanje perivoja

Najprije je valjano spomenuti nešto o smještaju samoga grada Valpova. Grad je smješten na južnoj obali rijeke Drave, a kroz njega protječu još dvije rijeke; Karašica i Vučica. Obje su rijeke usko vezane uz perivoj. Karašica, jer protječe kroz njega, te Vučica, jer ograničava jugo-istočni rub park-šume Zvjerinjak. Osim te dvije rijeke Valpovom je tekla još jedna, sada većinu godine presušena rječica Jadika, koja je svojim tokom presijecala sam perivoj. Iz tih se informacija da zaključiti kako je valpovačka povijest usko vezana za vodna bogatstva.

Nakon oslobođenja od Turaka, Valpovo je potpalo pod vlast austrijske Dvorske komore. Kralj Karlo VI. daje valpovački posjed 31. prosinca 1721. godine Petru Antunu barunu Hilleprandu von Prandau (1676.-1767.) kao nagradu za dvadesetogodišnji rad u Dvorskoj komori u Beču i u znak zahvalnosti za posuđenih 100.000 forinti. Nakon smrti Petra Antuna Hillepranda, valpovačku gospoštiju nasljeđuje njegov sin Josef Ignac (1749.-1816.). Josef Ignac nakon završenog studija živi u Beču gdje je prozvan „Baronom Veseljacom“ zbog svog života na račun nasljedstva. Kako mu je jedino ostao posjed u Valpovu, on s dugom od 700.000 forinti biva protjeran na njega. Kako je valpovačko vlastelinstvo organizirao vrlo dobro i pokazao se kao vrlo sposoban i poduzetan čovjek, dug je vratio u narednih deset godina. Za njegove je vladavine na Silvestrovo 1802. godine u dvorcu izbio požar, u kojemu je osim dvorca stradala i knjižnica od 6.000 svezaka zajedno sa kompletnom pismohranom.⁸

Točno vrijeme nastanka perivoja nije moguće odrediti. Jedna se od pretpostavki povezuje s dolaskom Petra Antuna i gradnjom dvorca. Nakon dolaska posjeda pod njegovu ruku, on već 1722. godine počinje s nadogradnjom dvorca koja je završena vrlo brzo, unutar 2-3 godine. Osim nadogradnji u i na dvorcu, Petar Antun dao je oblik dvorskom dvorištu postavljanjem zidina i ograda u obliku nepravilna trokuta. Pretpostavka je da je to bio trenutak nastanka tj. početka izgradnje perivoja.⁹

⁸ Postoji mogućnost da je prvi zapis o perivoju nestao u dimu zajedno s knjižnicom i pismohranom.

⁹ Postoji plan vlastelinstva u Valpovu iz 1786. godine u kojemu je barokni lovački park sa zvjezdastim šetnjicama.

Druga je pretpostavka da je perivoj¹⁰ nastao nakon požara između 1803. i 1816. godine kada se dvorac ponovno gradio. Godine 1857. perivoj je zauzimao 4.7 hektara površine. U to su vrijeme oko dvorca još postojali opkopi s vodom dovedenom kanalima iz rijeke Karašice koji su većim dijelom zatrpani 1867. godine, a južno od rijeke Jadike prostire se perivoj pejzažnih obilježja. Katastarska karta iz 1863. (prilog 1) detaljno tumači izgled i kompoziciju perivoja koja je bez značajnih izmjena sačuvana i danas.

Dio perivoja između Jadike i dvorca također ima odlike pejzažnog perivoja, ali tu već nalazimo romantičarske preinake i nevješte zahvate iz 20. stoljeća. Ono što je posebnost ovog perivoja je tek takova neznatna izmjena od njegovog originalnog stanja do danas. Ta ga rijetka osobitost svrstava među najvažnije spomenike vrtlarske arhitekture u Hrvatskoj.¹

Slika 2: Presušeni tok rijeke Jadike

¹⁰ Mažuran, I. (2004.) Valpovo, sedam stoljeća znakovite prošlosti, Valpovo:

Navodi kako je u periodu između 1803. i 1810. barun dao podići najveći i najbolje uređen perivoj u Slavoniji koji se prostirao na 5 hektara, tj. 25 hektara zajedno s park-šumom Zvjerinjak.

4.2. Kompozicija i stilske osobitosti perivoja

Parkovnu arhitekturu čine dvije glavne komponente: živi elementi i arhitektonski elementi. Njihov kvantitativni i kvalitativni odnos ovisi ponajviše o tipu vrta, odnosno o stilskim osobitostima. Plan parkovne kompozicije trebao bi biti sinteza svih istraživanja. On ima ulogu povijesne matrice (prilog 2), a ona bi trebala biti polazište za plan obnove. Rijetko kada ona iskazuje izvornu fazu ili jednu fazu u razvoju perivoja. Najčešće je plan parkovne kompozicije zbir značajnih vrijednosti koje su nastale tijekom vremena.

Velik perivoj površine od 25 hektara s park-šumom uz valpovački dvorac, jedan je od najvrjednijih primjera parkovne arhitekture Hrvatske. Dvije su osobite vrijednosti perivoja barokna zamisao oblikovanja krajolika iz 18. stoljeća sa zvjezdolikim raskrižjem u lovačkom parku , od kojega se tragovi i danas naziru (park-šuma Zvjerinjak) , te u izvornom obliku očuvan pejzažni perivoj s velikim livadama i vidicima u prednjem dijelu, tipičnim za klasične engleske pejzažne perivoje, no odcjepljenim od park-šume Zvjerinjak cestom. Pejzažni su perivoji u 19.st. preoblikovani u duhu romantizma i historicizma pa su očuvani perivoji klasičnog engleskog tipa prava rijetkost¹¹.

4.3. Dendroflora perivoja

Najstariji podatci o biljnim vrstama u perivoju potječu iz 1957. godine. Koje su se u perivoju biljne vrste nalazile u vrijeme njegova nastanka nije poznato. Godine 1957. u perivoju su se nalazile 62 vrste, a sve je očuvano još u stanju od prije Drugog svjetskog rata.

Biljne vrste s popisa iz 1957.godine¹² :

Četinjače: *Abies balsamea*, *Abies Pinsapo*, *Ginko biloba*, *Larix decidua*, *Picea abies*, *Picea pungens*, *Pinus nigra*, *Pinus strobus*, *Pinus sylvestris*, *Taxus baccata*, *Thuja orientalis*

¹¹ Obad-Šćitaroci, M. (1992.): Hrvatska parkovna baština, zaštita i obnova, Školska knjiga, Zagreb, str. 116. Navodi kako u Hrvatskoj postoje samo dva takova perivoja; jedan u Valpovu i Križovljangrad u Hrvatskom zagorju.

¹² Obad-Šćitaroci, M, Bojanić Obad-Šćitaroci, B (1998.): Dvorci i perivoji u Slavoniji od Zagreba do Iloka, str. 401, Zagreb

Listače: *Acer campestre*, *Acer negundo*, *Aesculus carnea*, *Aesculus hippocastanum*, *Ailanthus altissima*, *Alnus glutinosa*, *Alnus incana*, *Betula verrucosa*, *Buxus sempervirens*, *Carpinus betulus*, *Carpinus betulus* „*Pendula*“, *Catalpa ovata*, *Celtis australis*, *Cornus mas*, *Corylus avellana*, *Cotinus coggygria*, *Crataegus monogyna*, *Deutzia scabra*, *Fagus sylvatica* „*Atropurpurea*“, *Fraxinus excelsior* , *Fraxinus excelsior* „*Pendula*“, *Gleditsia triacantos*, *Gymnocladus dioicus*, *Juglans nigra*, *Juglans regia*, *Ligustrum vulgare*, *Liriodendron tulipifera*, *Lonicera xylostetum*, *Magnolia sp.*, *Mahonia aquifolium*, *Morus nigra*, *Paulownia imperialis*, *Philadelphus grandiflorus*, *Platanus orientalis*, *Populus alba*, *Populus canadensis*, *Populus tremula*, *Prunus avium*, *Prunus mahaleb*, *Quercus palustris*, *Quercus robur*, *Quercus robur* „*Latiniata*“, *Robinia pseudoacacia*, *Sophora japonica*, *Sophora japonica* „*Pedula*“, *Syringa vulgaris*, *Tilia grandiflora*, *Tilia parviflora*, *Tilia tomentosa*, *Ulmus carpinifolia*, *Ulmus Laevis*

4.4. Intervencije u perivoju sredinom 20. st.

Od 1958. godine valpovački perivoj spada u zaštićene objekte vrtne arhitekture. Dvorac spada u posebnu kategoriju jer se kao spomenik nulte kategorije vodila srednjovjekovna kula, dok je dvorac s perivojem spadao u prvu kategoriju. Dvorca se ovaj rad neće doticati jer on osim kao vizualni element nema veze sa smjerom ovog rada.

„Naša dužnost je da ih predamo u punom bogatstvu njihove autentičnosti.“¹³

Od godine 1958. do godine 1988. u perivoju se uz originalne 62 vrste pronašlo još njih 77. Godine 1964., gospodin Đurđe Bošković sudjelovao je kao predstavnik Jugoslavije u sastavljanju „Venecijanske povelje“ tj. Međunarodne povelje o zaštiti i restauraciji spomenika i područja (opisano u poglavlju 3.2.). Najvjerodostojnija detaljna karta perivoja (opisana u poglavlju dendroflora perivoja) datira iz 1957. godine, spomenik je zaštićen od 1958. godine, Venecijanska povelja potpisana 1964., a do 1988. u perivoju se pronašlo 77 novih vrsta zbog manjka stručnog kadra i nadzornih službi. Većinu novo unesenih stabala posadili su nestručni djelatnici komunalnih službi prema vizijama njihovih također nestručnih voditelja¹⁴.

¹³ „ Venecijanska povelja“ str. 1., riječi iz uvoda.

¹⁴ Iz intervjua s gosp. Fudererom

Slika 3: Perivoj 1988. godine zakrčen novim vrstama (izvor: Obad-Šćitaroci, 1998.)

Godine 1988. započela je obnova perivoja i prekinuta je nakon dvije godine. U te dvije godine posjećena je većina novounašenog i samoniklog drveća i perivoju su većinom vraćene stare livade i vidici.. 1989.¹⁵ i 1991.¹⁶ godine nastala su dva nova projekta za obnovu i uređenje perivoja, no izvedbeni je projekt iz 1991. godine prekinut zbog početka Domovinskog rata i nikada nije nastavljen.

¹⁵ **STUDIJA OBNOVE PERIVOJA UZ DVORAC U VALPOVU**, 1989., autori: Mladen Obad Šćitaroci, Tihomir Jukić, Amalija Denich; Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Republički zavod za zaštitu prirode u Zagrebu.

¹⁶ **IZVEDBENI PROJEKT OBNOVE PERIVOJA U VALPOVU**, 1991., autori: Bojana & Mladen Šćitaroci, Amalija Denich, naručitelj: Grad Valpovo.

Slika 4: Pogled na perivoj nakon obnove 1990. (izvor: Obad- Šćitaroci, 1998.)

5. POGREŠKE U OBNOVI I ZAŠTITI PERIVOJA

Perivoj bi kao vrijedan spomenik parkovne arhitekture u Hrvatskoj trebao uživati visok stupanj zaštite i stručno održavanje. Kako je lokalna vlast po tom pitanju neorganizirana, perivoj zaštitu dobiva samo u teoriji, što znatno utječe na njegovo propadanje. Sadnja sezonskog cvijeća, košnja i čišćenje su redoviti, no stalna zaštita je manjkava. Perivoj je iz tog razloga postao mjesto okupljanja mladih bez ikakva nadzora, pa je tako postao i žrtva vandalizma.

5.1. Stručne pogreške u obnovi perivoja

Dvije su važne obnove perivoja obavljene krajem 20. st. Jedna je obnova započeta 1988. godine i prekinuta je nakon dvije godine, dok je druga, iz 1991. godine zaustavljena zbog Domovinskog rata.

Kod obnove iz 1988. godine posječena je većina drveća i grmlja unešenog u razdoblju od 1957.-1988. godine. Radilo se o nepoznatom broju biljaka 77 različitih vrsta. Problem je što se toj navedenoj obnovi nije pristupilo dovoljno stručno, te je prema subjektivnim stavovima voditelja projekta dio biljaka ostavljen. Restauracija perivoja vrlo je delikatan posao i nota subjektivnosti uvijek će biti prisutna, pitanje je samo koliko će ta subjektivnost uzeti maha. Ukoliko se primjeti kako je recimo ostatak neke stare staze drukčiji u zatečenom stanju perivoja nego li je ta staza ucrtana u karti, izvođač obnove će odlučiti koja se staza nalazila u originalnom perivoju, naravno ukoliko tu odluku potkrijepi i još nekim povijesnim činjenicama. Doza subjektivnosti koja bi promjenila cijelokupnu oblikovnost perivoja, može kompletno narušiti njegovu vrijednost kao predstavnika neke umjetničke epohe. Takav bi ishod imalo ostavljanje novounesenog bilja u perivoju (slike 3 i 4).

Godine 1991. započeta je još jedna obnova perivoja, u kojoj je posječen ostatak samoniklog i unesenog drveća.

Slika 5: Perivoj u Valpovu 2012.

5.2. Kršenje „Firentinske povelje“

„Povijesni vrt mora se konzervirati u prikladnom okolišu. Sve modifikacije fizičke sredine koje mogu ugroziti ekološku ravnotežu moraju se zabraniti. Te mjere razumjevaju podzemnu ili nadzemnu strukturu (kanalizacija, natapanje, ceste, parkirališta, ograde, dispozicija nadzora eksploatacija i dr.)“¹⁷

Godine 1996. započeta je u Valpovu izgradnja gradske obilaznice, koja je u projektu trebala presjecati perivoj i odvajati ga od park-šume Zvjerinjak. Kako je nedostajalo stručnog kadra i nadzornih službi, projekt je prihvaćen i započeta je gradnja ceste. Najveći utjecaj na realizaciju tog projekta vršio je županijski vrh političkim nasiljem. Jedna je nerazdvojiva cjelina ovim projektom razdvojena na dva dijela. Taj podhvat ima i dugoročne posljedice narušavajući za početak čistoću i životnost perivoja, a s druge strane, narušava stabilnost cijelog tog ekosustava.

Bez tako prometne županijske ceste, perivoj je bio povijesno spojeno mjesto, idealno za odmor i rekreaciju. Iz perivoja se šumskim puteljcima moglo ući izravno u park-šumu Zvjerinjak i tim je predjelima vladala tišina. Postavljanjem navedene ceste kroz perivoj, narušen je povijesni ambijent perivoja.

Šteta ceste po ekosustav je također kobna, utoliko što ljudi šumske puteve zbog nekulture koriste kao divlja odlagališta otpada. Na ovaj je način tim skupinama omogućen vrlo jednostavan pristup tim putevima. Velik je dio šumskih puteva u park-šumi Zvjerinjak već toliko zagađen, da se tim putevima rijetko tko odvaži proći.

Možda je i najteži utjecaj ove ceste onaj po životinje koje su nekoć nastanjivale te predjele. Postavljanjem ceste, njihovo je kretanje ograničeno, a brzina automobila je kobna ukoliko se upute na cestu. Nekoć je to područje bilo vrlo bogato raznom divljači, koja je na kraju bila prisiljena potražiti novo stanište, bez toliko buke i opasnosti.

¹⁷ Isto str. 5 (str. 27)

Slika 6: Valpovačka obilaznica (s lijeve strane- park-šuma Zvjerinjak, s desne strane perivoj)

5.3. Sječa stabala

Stavkom 9. *Firentinske povelje* zahtjeva se inventarizacija i valorizacija zaštićenog terena.

Stavak 14. govori o zabrani eksploatacije.

Stavak 5. i 6. *Venecijanske povelje* govore o zabrani mjenjanja tradicionalnog ambijenta i okoliša perivoja, osim ukoliko to ugrožava sigurnost.

Godine 2009. u park-šumi Zvjerinjak, zaštićenoj zajedno s perivojem kao nerazdvojiva cjelina, iz nepoznatog je razloga započeto krčenje zdravih stabala, daleko od staza i puteva, na sigurnoj udaljenosti za prolaznike i posjetitelje. Ovaj je postupak bio zabranjen, no na žalost, za njega nitko nije odgovarao.

Slika 7: Posječena stabla u park-šumi Zvjerinjak 2009. godine

Ovaj je podhvat također imao posljedice teže od samog narušavanja vizualnosti perivoja. Sječa stabala bila je bučan i dugotrajan podhvat koji je utjecao na cijeli ekosustav park-šume. Rušenjem stabala mnoge su sitne životinje i ptice, ukoliko sječa za njih nije bila kobna, morale potražiti novi smještaj koji je gotovo sigurno bio daleko od buke strojeva i opasnosti. Takvim se potezom narušava ravnoteža tog ekosustava, a brinuti o perivoju znači brinuti o svakom njegovom elementu i njegovoj korelaciji s drugim elementima. Takav pristup ne jamči održanje perivoja kao spomenika vrtne arhitekture, nego njegovu propast.

Slika 8: Tragovi vozila za odvoz trupaca u park-šumi Zvjerinjak 2009. godine

5.4. Primjeri dobrih postupaka u obnovi, zaštiti i održavanju perivoja

Perivoj je prije Drugog svjetskog rata imao svoje objekte za uzgoj presadnica sezonskog i trajnog cvijeća, te nekog grmlja i drveća i nekih vrsta egzotičnog voća i povrća. Kako su ti objekti demontirani i pokradeni krajem 1950-ih godina, na njihovom je mjestu ostala praznina. Gradske su se vlasti u tom trenutku dosjetile dobrog načina održive i edukativne revitalizacije perivoja. Cilj je da svaki perivoj bude dostupan javnosti, kako bi svatko mogao uživati u njegovoj ljepoti. Vođeni tom mišlju, gradske su vlasti to mjesto namijenile vrtiću. Takvom su metodom revitalizacije djeca dobila priliku boraviti u tako vrijednom perivoju, dok je s druge strane u perivoj vraćen život.

Pored objekta vrtića nalazi se još i zgrada Hrvatskog Crvenog križa, te prostor dodijeljen mladim izviđačima.

Osim tih objekata, još je jedan vrlo važan objekt bio podvrgnut revitalizaciji – dvorac. U dvorcu su svoje mjesto pronašli glazbena škola, Muzej Valpovštine, izložbeni prostor,

kulturno umjetničko društvo, društvo Prijatelji starina i drugi. Osim toga, u dvorištu dvorca se povremeno odvijaju i koncerti, te izvedbe predstava i projekcije filmova.

Ovim se metodama život vrlo uspješno vratio u perivoj, no problem je što su jedina vremena kada on uživa zaštitu ona, kada se odvija neki formalni događaj.

Primjer toga je jedan nesretan događaj iz 2008. godine kada je snažna oluja srušila povijesno stablo crvenolisne bukve (*Fagus sylvatica* 'Atropurpurea') koje je mnogima bilo simbol valpovačkog perivoja. Komunalna je služba brzo sanirala palo stablo i na njegovom se mjestu vrlo brzo našlo novo, mlado stablo iste vrste. Nažalost, vandali su presadnicu uništili, što se ponovilo još jednom prilikom ponovnog pokušaja sadnje.

U posljednje se vrijeme perivoju daje više pozornosti nego prije. Razlog je vjerojatno porast svijesti o njegovoj važnosti kao spomenika, zbog približavanja ulasku u Europsku uniju. Održavanje perivoja pripalo je gradskoj komunalnoj službi koja ovisno o obujmu posla upošljava sezonske radnike za sadnju sezonskog cvijeća, te održavanje i čišćenje perivoja. U proljeće 2012. godine, dogodila se još jedna pozitivna promjena u perivoju. Raskrčena je šikara i perivoju su se vratili stari rubovi i neke od starih, šikarom zakrčenih staza.

6. ZAKLJUČAK

Od 1958. godine, perivoj je zaštićen kao spomenik vrtne kulture, a bitne su godine 1964. i 1981., kada je perivoj pao pod mjere dviju povelja o zaštiti perivojne baštine, „Venecijanske“ i „Firentinske“. Od zaštite pa do danas, stavci potpisani u poveljama se krše i perivoj trpi nestručnost službe zadužene za njegovo održavanje. Kroz povijest perivojna je površina znatno smanjena izgradnjom novih objekata i prometnice, događa se sječa stabala, preoblikovanje, unos novih biljnih vrsta koje ne odgovaraju povijesnom predlošku, vandalizam, narušavanje ekosustava perivoja i slično, za što nitko ne odgovara. Iako je bliža povijest perivoja ispisana pogreškama, postoje i pozitivni pomaci u održavanju i vraćanju života perivoju. Kako bi se perivoj u svojoj svojoj autentičnosti uspio prikazati nadolazećim generacijama, po tome je pitanju nužno nešto učiniti. Za održivost jednog takvog projekta potrebne su najprije strogo određene zakonske regulative, pravilnici ponašanja i osoblje koje će nakon dokaza stručnosti dobiti licencu i tek tada smjeti obavljati stručne radove unutar zaštićene prirode, inovativne ideje, te formiranje stručnog kadra koji bi ovom vrijednom spomeniku osigurao dostojnu egzistenciju još mnogo godina. Osim spomenutog, potrebna je i nadzorna služba kojom bi donesene odluke bile prilagođene potpisanim poveljama. Velika je potreba za podizanjem svijesti o vrijednosti takve baštine kao i za adekvatnim i brzim reakcijama od strane nadležnih službi. Budućnost ovog perivoja ovisi o svima nama ponajviše o stručnjacima kojima je dužnost upozoriti državu na propuste.

7. LITERATURA

1. Čuržik, V. (1994.): Valpovština kroz stoljeća, Narodno sveučilište „Ivan Meštrović“, Valpovo.
2. Deanović, A (1966.): Enciklopedija likovnih umjetnosti, sv.4. Jugoslavenski leksikografski zavod
3. Kiš, D (1998.): Hrvatski perivoji i vrtovi, Algoritam, Zagreb.
4. Mažuran, I (2004.): Valpovo *Sedam stoljeća znakovite povijesti* , Valpovo.
5. Obad-Šćitaroci, M, Bojanić Obad-Šćitaroci, B (1998.): Dvorci i perivoji u Slavoniji od Zagreba do Iloka, Zagreb.
6. Obad-Šćitaroci, M, (1992.): Hrvatska parkovna baština (zaštita i obnova), Školska knjiga, Zagreb.

WEB:

(<http://www.muzej-valpovo.hr/dvorac.html>) (2010.)

Obad- Šćitaroci, M, Bojanić Obad- Šćitaroci, B (2006-2008.):

(<http://www.scitaroci.hr/projekti/pejsazna.asp>)

(<http://www.scitaroci.hr/projekti/studije.asp>)

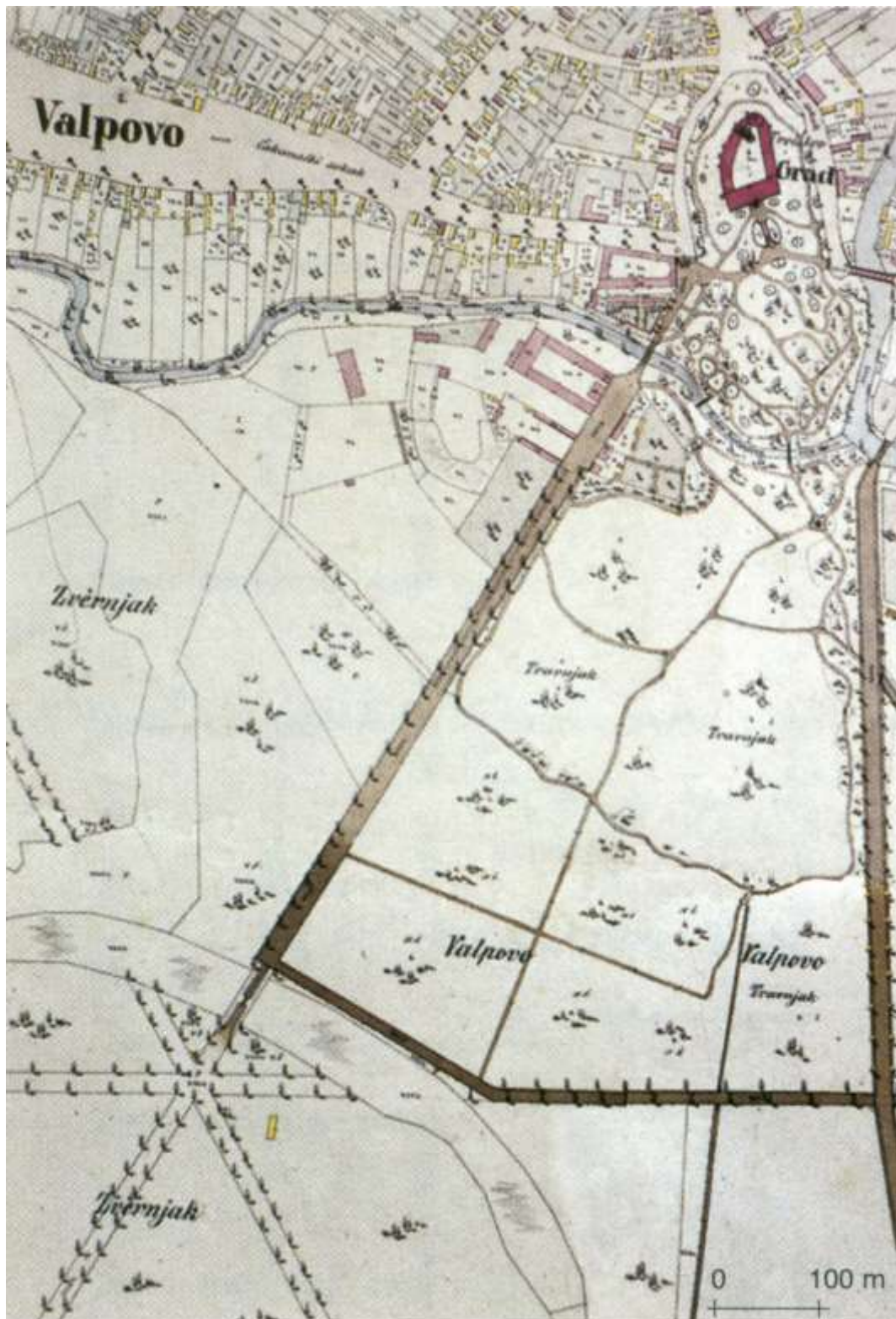
8. SAŽETAK

Valpovo je grad smješten na južnoj obali rijeke Drave. Grad je nakon oslobođenja od Turaka pripalo austrijskoj plemićkoj obitelji Hilleprand von Prandau. Za vrijeme vladavine jednog od nasljednika imanja, Josefa Ignaca baruna Hilleprand von Prandaua, na Silvestrovo 1802. godine dolazi do požara u kojemu je stradao dvorac i cijela knjižnica s pismohranom, a zajedno s njom i eventualni zapis o ranijem postojanju perivoja oko dvorca. Prilikom obnove dvorca, barun je dao oko njega podići perivoj baroknih zamisli, engleskog pejzažnog tipa. Perivoj je do danas zadržao gotovo identičan oblik, iako cestom razdvojen na dva dijela što ga čini jednim od dva perivoja toga tipa u Hrvatskoj, koji su uspjeli izbjeći značajna preoblikovanja u duhu romantizma i historicizma u 19. st..Kao tako važan spomenik pejzažne arhitekture u Hrvatskoj, perivoj bi trebao uživati najviši stupanj zaštite, što se ne događa. U perivoju se odvijaju nezakonite radnje, poput projekta ceste koja presijeca perivoj i odvaja ga od park-šume Zvjerinjak i time osim čistoće perivoja ugrožava i njegove ekosustave. Osim izgradnje ceste, u perivoju se odvijala i nezakonita sječa stabala koju nitko nije spriječio, a perivoj je zbog nedostatka zaštite česta žrtva vandalizma. Iako su se u perivoju odvijale radnje vrlo štetne za njegovo opće stanje, još uvijek postoji šansa za očuvanje, kao i pozitivni pomaci. U zadnje se vrijeme intenzivirala briga službe zadužene za brigu o perivoju, a u nedavnoj povijesti postoje uspjesi pokušaja revitalizacije i poboljšanja općeg stanja perivoja.

9. SUMMARY

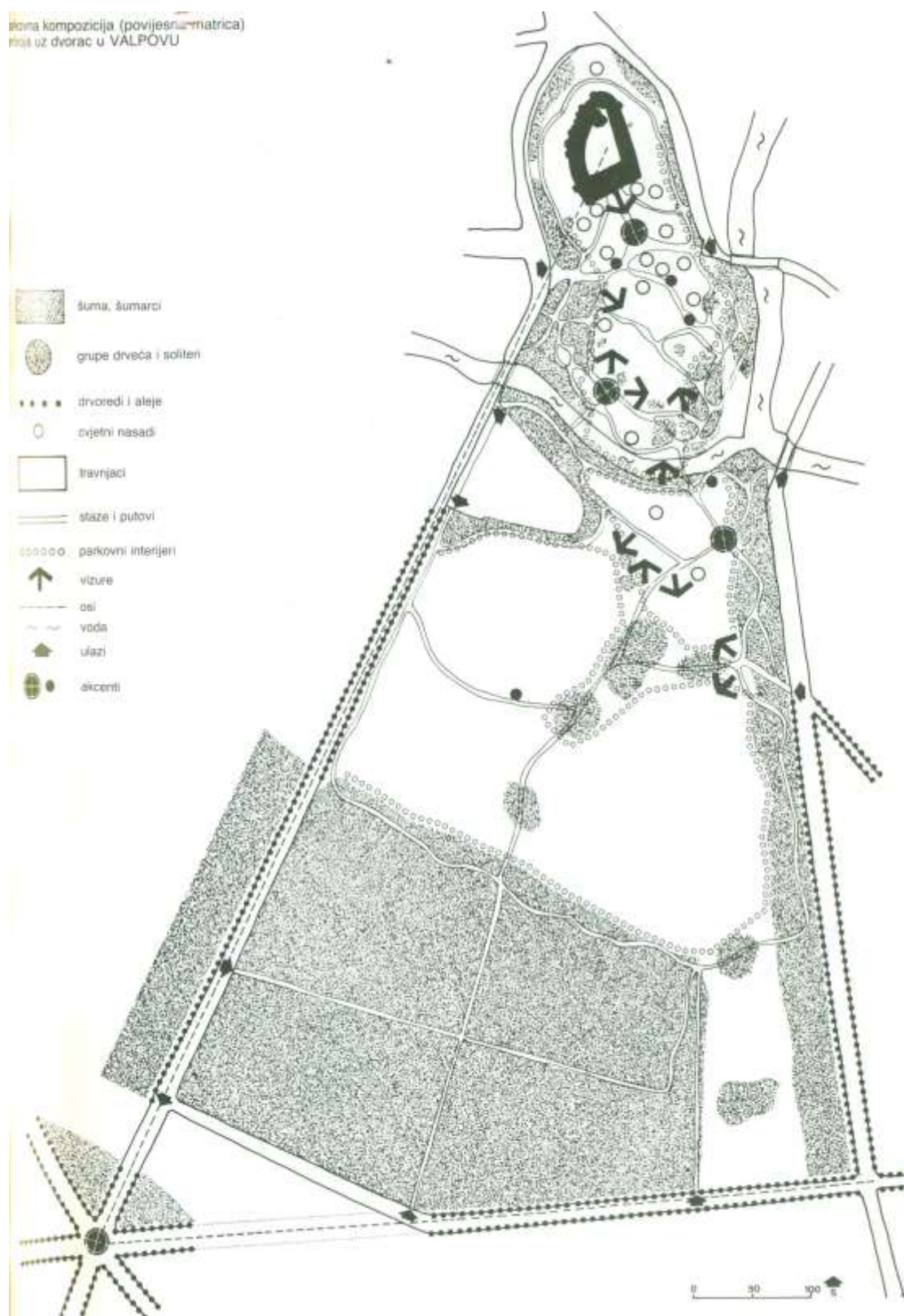
Valpovo is a city located on the southern shore of the Drava river. After the city was liberated from the Turks it belonged to the noble austrian family Hilleprand von Prandau. During the raj of one of the heir property, Josef Ignac Baron Hilleprand von Prandau, on New Year' Eve 1802. there was a fire in which the castle with library archives were damaged and with it a possible notation of the earlier existence of a park surrounding the castle. When the castle was in a state of renewal, the Baron had ordered an english landscape styled park with baroque features to be created around the castle. The park has retained same shape even nowadays except that it was disjoint with road separating park from park-forrest Zvjerinjak which makes it one of only two parks this type in Croatia which have not been preford into parks with romantic or historicism features significantly during the 19 century. The park should, as such a important monument of lanscape architecture in Croatia, own a great deal of protection but unfortunately it does not. There are many illegal acts such as projects in which a road cuts the park off from park-forest Zvjerinjak thus polluting the park and threatening it's ecosystem. In addition to building roads, the park suffered a illegal felling of trees which nobody stopped and the park was also a victim of vandalism because the lack of protection. There are many signs of positive development and there is hope for the preservation of the park although there were many abusive acts done to it. Nowadays the service that is in charge for the preservation of the park is becoming better and there have been successful attempts of revitalization and improvement on the general condition of the park in recent history.

PRILOZI

Prilog 1: Katastarska karta perivoja u Valpovu iz 1863. (Izvor: Obad-Šćitaroci, 1998.)

škola kompozicija (povijesna matrica)
 prijoz uz dvorac u VALPOVU

Prilog 2: Parkovna kompozicija (povijesna matrica) perivoja uz dvorac u Valpovu (izvor: Obad-Šćitaroci, M. (1992.): Hrvatska parkovna baština, zaštita i obnova)

TEMELJNA DOKUMENTACIJSKA KARTICA

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Poljoprivredni fakultet u Osijeku

Završni rad

PRAVNE I STRUČNE POGREŠKE U OBNOVI I ZAŠTITI PERIVOJA UZ DVORAC U VALPOVU

Vlatko Galić

Sažetak:

Valpovo je grad smješten na južnoj obali rijeke Drave. Na Silvestrovo 1802. Godine, za vladavine baruna Gustava Hilleprand-Prandau dolazi do požara u kojemu je stradao dvorac i cijela knjižnica s pismohranom i eventualni zapis o ranijem postojanju perivoja oko dvorca. Prilikom obnove dvorca, barun je dao oko njega podići perivoj baroknih zamisli, engleskog pejzažnog tipa. Perivoj je do danas zadržao gotovo identičan oblik uz male preinake. U perivoju se odvijaju nezakonite radnje koje ugrožavaju njegove ekosustave i perivoj je česta žrtva vandalizma. U zadnje se vrijeme intenzivirala briga službe zadužene za brigu o perivoju, a u nedavnoj povijesti postoje uspjesi pokušaja revitalizacije i poboljšanja općeg stanja perivoja. KLJUČNE RIJEČI: PERIVOJ, DVORAC, VALPOVO, OBNOVA, ZAŠTITA

Summary

Valpovo is a city located on the southern shore of the Drava river. On 1802. New Year' Eve, during the rule of Baron Gustav Hilleprand Prandau there was a fire in which the castle with library archives were damaged and with it a possible notation of the earlier existence of a park surrounding the castle. When the castle was in a state of renewal, the Baron had ordered an english landscape styled park with baroque features to be created around the castle. The park has retained almost same shape even nowadays. There are many illegal acts threatening park's ecosystems and the park is frequently a victim of vandalism. Nowadays the service that is in charge for the preservation of the park is becoming better and there have been successful attempts of revitalization and improvement on the general condition of the park in recent history. KEYWORDS: PARK, CASTLE, VALPOVO, RENOVATION, PROTECTION
